

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»
Інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра соціології і соціальної роботи
Кафедра політології і міжнародних відносин

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Навчальний посібник

За заг. ред. д-ра соціол. наук, професора В. М. Пічі
і д-ра політол. наук, доцента Я. Б. Турчин

2-ге вид., випр. і доповн.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
«Новий Світ-2000»
2020

УДК 304.4
ББК 66.3 41
С 49

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу видавництва заборонено.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № 1/11–16057 від 16.10.2012 р.)

Рецензенти:

Коваліско Н. В. – д.-р. соціол. н., проф. Львівського національного університету імені Івана Франка;

Бортнікова В. І. – д.-р політ. н., проф. Східноєвропейського університету імені Лесі Українки;

Полторак В. А. – д.-р. філос. н., проф. Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля.

Климанська Л. Д., Савка В. Є., Хома Н. М. та ін.

С 49   **Соціальна політика** : навч. посіб. / Л. Д. Климанська, В.Є. Савка, Н. М. Хома [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Пічі та Я. Б. Турчин. – 2-ге вид. випр. і доповн. – Львів : «Новий Світ-2000», 2020. – 318 с.

ISBN 978-966-418-240-3

Навчальний посібник написаний у відповідності з Державним освітнім стандартом і включає основні теми. Автори чітко інтерпретують ключові поняття і терміни соціальної політики, використовують новітні наукові доробки вітчизняних і зарубіжних учених. В кінці кожної теми подається список літератури, запитання, завдання та тести для самоконтролю.

Для студентів спеціальностей «Соціологія», «Соціальна робота», «Політологія», «Державна служба», «Державне управління», «Регіональне управління», «Управління аспірантів, викладачів, а також усіх, хто цікавиться проблемами соціальної політики у сучасній Україні.

УДК 304.4
ББК 66.3 41

ISBN 978-966-418-240-3

© Климанська Л. Д., Савка В. Є., Хома Н. В. та ін., 2020
© «Новий Світ-2000», 2020

ЗМІСТ

Вступ	6
Тема 1. Природа та сутність соціальної політики. Принципи її дослідження та оцінювання.....	9
1.1. Сутність соціальної політики, її зв'язок як навчальної дисципліни з іншими предметами	9
1.2. Принципи дослідження соціальної політики.....	11
1.3. Оцінювання соціальної політики	14
Тема 2. Дискурс соціальної політики в історії світової та української думки ..	20
2.1. Соціальні ідеї в історії світової суспільствознавчої думки	20
2.2. Витоки вітчизняної соціальної політики.....	31
Тема 3. Становлення та еволюція соціальної політики в Україні	42
3.1. Особливості процесу становлення вітчизняної соціальної політики... ..	42
3.2. Характеристики сучасної соціальної політики України	51
Тема 4. Нормативно-правове регулювання соціального простору в Україні....	62
4.1. Особливості нормативно-правової бази України зі соціальних питань .	62
4.2. Правове забезпечення соціальної політики в Україні	68
Тема 5. Соціальні права як чинник формування модерної соціальної політики	81
5.1. Поняття, особливості та роль соціальних прав.....	81
5.2. Становлення та розвиток системи соціальних прав людини.....	86
5.3. Соціальні гарантії як передумова ефективної соціальної політики	90
Тема 6. Соціальні проблеми: діагностування та конструювання	98
6.1. Сутність та характеристики соціальної проблеми.....	98
6.2. Діагностування соціальних проблем	101
6.3. Конструювання соціальної проблеми. Життєвий цикл соціальної проблеми	104
Тема 7. Бідність як соціальна проблема.....	110
7.1. Соціальне обличчя бідності.....	110
7.2. Межа та виміри бідності	113
7.3. Стратегії боротьби з бідністю.....	117
Тема 8. Шляхи вирішення соціальних проблем. Поняття та стратегії соціального захисту	123
8.1. Соціальні механізми вирішення соціальних проблем.....	123
8.2. Поняття та стратегії соціального захисту.....	124
Тема 9. Мотиватори і цінності соціальної політики	130
9.1. Мотиватори соціальної політики.....	130
9.2. Цінності у соціальній політиці	131
9.3. Ідеології та їх вплив на вирішення соціальних проблем	136
Тема 10. Соціальна політика як політичний процес.....	147
10.1. Принципи організації політичного процесу у сфері соціальної політики.....	147

10.2. Поняття та структура політичного курсу	149
10.3. Етапи прийняття державних курсів соціальної політики моделей соціального захисту	150
Тема 11. Шляхи розв'язання соціальних проблем: світова теорія та практика	154
11.1. Принцип соціального страхування, соціального забезпечення, соціальної солідарності та особливості їх застосування	154
11.2. Особливості застосування системи соціального захисту в південноєвропейських країнах	157
11.3. Японська система страхування здоров'я населення та осіб найманої праці	160
Тема 12. Проблеми порівняльного аналізу соціальної політики	166
12.1. Проблема виведення об'єктивних критеріїв розвитку соціальної сфери країн (ВВП, ПРЛ, ПФП)	166
12.2. Шляхи підвищення показника людського розвитку (ПЛР) в Україні	170
Тема 13. Проблеми соціально вразливих верств у соціальній політиці	179
13.1. Визначення та класифікація соціально вразливих верств	179
13.2. Проблеми соціально вразливих верств та підходи до їх вирішення	180
Тема 14. Демографічні проблеми: ракурси аналізу та пошук шляхів вирішення	188
14.1. Сутність і класифікація демографічних проблем	188
14.2. Шляхи вирішення демографічних проблем на різних рівнях: держава – регіон – громада	190
Тема 15. Правові засади та інструменти соціальної політики	195
15.1. Правові засади соціальної політики	195
15.2. Інструменти соціальної політики та їх застосування	197
Тема 16. Організація розподілу соціальних послуг: державні та недержавні форми	206
16.1. Роль держави у здійсненні соціальної політики, наданні соціальних послуг	206
16.2. Недержавні форми надання соціальних послуг	208
Тема 17. Фінансування соціальної політики	215
17.1. Джерела фінансування соціальної політики	215
17.2. Методи фінансування соціальної політики	216
17.3. Вибір методів фінансування соціальної політики	220
Тема 18. «Виробництво» соціальних послуг	224
18.1. «Виробництво» соціальних послуг	224
18.2. Попит на послуги	226
18.3. Інструментальні засоби соціальної політики	227

Тема 19. Негативні ефекти роботи системи соціальних служб та їх подолання	232
19.1. Негативні ефекти роботи системи соціального забезпечення: ракурс споживача	232
19.2. Пошук шляхів подолання негативних ефектів роботи соціальних служб	234
Тема 20. Соціальна політика основних міжнародних структур	240
20.1. Соціальна політика міжнародних структур: вступні зауваження	240
20.2. Організація Об'єднаних Націй як суб'єкт міжнародної соціальної політики	241
20.3. Принципи та особливості діяльності спеціалізованих міжнародних організацій: Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва і розвитку, Світовий банк, Міжнародна організація праці, Світова організація торгівлі	245
Тема 21. Міжнародні організації та формування соціальної політики у посткомуністичних країнах	255
21.1. Діяльність міжнародних організацій як заповнення вакууму у формуванні соціальної політики в нестабільних суспільствах	255
21.2. Засоби формування соціальної політики міжнародними організаціями	257
Тема 22. Україна: реалії та перспективи розвитку соціальної сфери	262
22.1. Соціальна сфера України на сучасному етапі	262
22.2. Етапи та особливості розвитку соціальної сфери в пострадянській Україні	265
Тема 23. Зарубіжні моделі соціальної політики	277
23.1. Модельний підхід до аналізу соціальної політики. Класифікація моделей соціального захисту	277
23.2. Національні моделі соціальної політики	278
23.3. Особливості скандинавської моделі соціальної політики	281
23.4. Особливості німецької (корпоративістської, континентальної) моделі соціальної політики	284
23.5. Особливості соціальної політики США й основні характеристики моделі	288
Тема 24. Основні тенденції соціальної політики в умовах сучасних глобалізаційних викликів	295
24.1. Вплив процесів глобалізації на державу та соціальну політику	295
24.2. Характеристика основних соціальних проблем глобалізації	302
Умовні скорочення	317
Література	318
Ключі-відповіді до тестів	321

**170-річчю заснування
Національного університету
«Львівська політехніка» присвячується**

Вступ

Успішний перебіг трансформаційних процесів в сучасній Україні, зокрема демократизація суспільного життя та становлення громадянського суспільства неможливі без творення нового типу громадянина: мислячого, здатного до постановки і ефективного вирішення наболілих суспільних проблем, реагування на виклики часу. Це стосується як пересічних громадян, так і політичних, громадських лідерів. Очевидно, що вибір шляхів розв'язання актуальних соціальних завдань, що є змістом соціальної політики, повинен вестися політичною елітою у співпраці з науковцями, громадськістю, експертами, які володіють відповідними знаннями, достатньо добре орієнтуються у вже апробованих моделях соціальної політики та здатні до опрацювання нових нетрадиційних рішень. Місцем праці майбутніх фахівців соціології та соціальної роботи стануть державні та громадські структури, а полем – діагностування і вирішення суспільних проблем, в тому числі і формування громадської думки, вплив якої на здійснення соціальної політики зростатиме в міру демократизації суспільства. Тому навчальний план підготовки бакалаврів спеціальностей «Соціологія» та «Соціальна робота» включає ряд курсів, присвячених вивченню різних аспектів соціальної політики: «Аналіз соціальної політики», «Політика соціального забезпечення», «Соціальна політика в Україні» тощо. Пропонована робота стане в нагоді при вивченні цих предметів як студентам, так і викладачам.

Попередні вимоги:

- знання базових понять та концепцій сучасної соціології, політичних наук, які студенти одержали в результаті вивчення нормативних курсів соціології та політології;
- вмотивованість до навчання та самостійного наукового пошуку, відсутність ідеологічної заангажованості та готовність до критичного аналізу як наукових ідей, так і поглядів політиків на ключові проблеми суспільного життя, вміння бачити слабкі та сильні сторони різноманітних, часом взаємно суперечливих концепцій.

Мета:

- 1) ознайомити студентів з основними моделями соціальної політики, які реалізувалися, чи реалізуються у XX-XXI ст., показати їх сильні і слабкі сторони, чинники, які впливали на їх зміни, проблеми, якими супроводжувалася адаптація цих моделей до умов різних країн;

- 2) дати уявлення про процеси формування, механізми функціонування і логіку розвитку моделей соціальної політики як інструментів вирішення суспільних проблем, зокрема у нестабільному соціумі;
- 3) виробити у майбутніх фахівців вміння і навички використання набутих знань при діагностуванні соціальних феноменів, пошуку нових вирішень соціальних проблем, формуванні та лобюванні легальних інтересів різних суспільних груп при опрацюванні соціальної політики;
- 4) не лише поглиблювати та набувати теоретичні знання, але і вдосконалювати соціологічний стиль мислення, що, на наш погляд, є важливим у формуванні сучасного фахівця.

Після вивчення матеріалу студент повинен:

ЗНАТИ –

- ◇ в чому полягає сутність основних моделей соціальної політики і на досягнення яких цілей, якими методами, в чиїх інтересах вони реалізуються;
- ◇ від чого залежить успіх соціальної політики і за якими критеріями його можна оцінювати.

ВМІТИ –

- ◇ не лише критично оцінювати підходи різних авторів до аналізу певних моделей соціальної політики, але і формулювати власну думку з цієї проблеми;
- ◇ застосовувати набуті знання в науковій та практичній роботі, зокрема викласти та роз'яснити основні положення вивченого курсу, враховуючи особливості сприйняття інформації її споживачами (науковці; політики; функціонери державних служб соціального захисту; працівники громадських організацій, які надають соціальні послуги; волонтери соціальних служб та їх клієнти, пересічні громадяни);
- ◇ використати набуті знання для практичних кроків у модернізації соціальної політики сучасної української держави, зокрема через лобювання інтересів певних груп легальними методами.

Особливості подання навчального матеріалу.

- посібник розрахований на використання як допоміжний при вивченні всіх вище перелічених навчальних курсів, а тому в ньому автори акцентували увагу лише на тих положеннях, які є принциповими при вивченні соціальної політики;
- викладений у посібнику матеріал не претендує на вичерпність і тому передбачається його деталізація на лекційних та семінарських занят-

- тях, під час самостійної роботи студентів;
- автори прагнули використовувати найновіші публікації з проблеми вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема матеріали ІНТЕРНЕТу. При користуванні посібником слід враховувати швидке оновлення цього інформаційного ресурсу.

Навчальний посібник підготовлений авторським колективом викладачів кафедри «Політології і міжнародних відносин» і «Соціології та соціальної роботи» Національного університету «Львівська політехніка» за загальною редакцією доктора соціологічних наук, професора В. М. Пічі і доктора політичних наук, доцента Я. Б. Турчин.

Автори навчального посібника «Соціальна робота»:

кандидат політичних наук, доцент *У. В. Ільницька* (теми: 12, 22 – у співавторстві).

доктор політичних наук, доцент *Л. Д. Климанська* (теми: 1, 6, 7, 9, 10, 18, 23.1, 23.2);

кандидат історичних наук, доцент *І. Р. Малик* (теми: 11, 12, 20, 21, 23 – у співавторстві)

доктор соціологічних наук, професор *В. М. Піча* (вступ, теми: 2, 3 – у співавторстві);

кандидат соціологічних наук, доцент *В. Є. Савка* (теми: 8, 13, 14, 15, 16, 18, 19);

доктор політичних наук, доцент *Я. Б. Турчин* (теми: 11, 12, 20, 21 – у співавторстві);

доктор політичних наук, доцент *Н. Б. Хома* (теми: 2, 3 – у співавторстві, теми: 4, 5, 23.3, 23.4, 23.5, 24);